

Όψεις των κρατικών πολιτικών για την πανεπιστημιακή παιδεία και έρευνα στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης.

Κριτική προσέγγιση, Τάσεις και Προοπτικές* 1990

Εισαγωγή

Η εισήγηση αυτή επιχειρεί να προσεγγίσει κριτικά ορισμένες σημαντικές όψεις των κρατικών πολιτικών για την πανεπιστημιακή παιδεία και έρευνα στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης συσχετίζοντας τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις τους, με τις συγκεκριμένες κάθε φορά κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες μέσα στις οποίες αυτές σχεδιάστηκαν, τελέστηκαν, «επιβλήθηκαν», αναφέρθηκαν μερικά ή ολικά, ή τέλος βρίσκονται επί θύραις.

Στην αρχή γίνεται μια σύντομη αναφορά στο γενικότερο κλίμα του τέλους της δικτατορίας και των αρχών της μεταπολίτευσης μέσα κι έξω από τα πανεπιστήμια, το οποίο ευνόησε καταλυτικά την σε πολλά επίπεδα κινητικότητα τεκμηρίωσης και διεκδίκησης ριζοσπαστικών αλλαγών στην ελληνική κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική και δημόσια ζωή και πριν απ' όλα στον ευαίσθητο και νευραλγικό τομέα της παιδείας, στην κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού και του εκσυγχρονισμού.

Στη συνέχεια αναλύονται συνοπτικά τα κύρια χαρακτηριστικά των πολιτικών, οι οποίες δρομολογήθηκαν από την πρώτη κυβέρνηση της μεταπολίτευσης για την προετοιμασία ενός Νόμου-Πλαισίου για τα Α.Ε.Ι., σε σχέση με τις ταυτόχρονες, αυτόνομες, πολύμορφες ή συγκλίνουσες προσπάθειες των φορέων της πανεπιστημιακής κοινότητας, των επιστημονικών οργανώσεων, αλλά και των πολιτικών κομμάτων να αρθρώσουν τις δικές τους, κατά το δυνατόν, αξιόπιστες και τεκμηριωμένες προτάσεις, για να συμβάλλουν από τη δική τους σκοπιά στη δημιουργία των όρων, των προϋποθέσεων αλλά και της «φυσιогνωμίας» των έτσι κι αλλιώς αναπόφευκτων δομικών αλλαγών στο θεσμικό καθεστώς των πανεπιστημίων που ίσχυε από το 1932.

Οι πολιτικές αυτές, ευκαιριακές, άτολμες, πυροσβεστικές και αποσπασματικές περιόρισαν την αλλαγή στους νόμους: 118/75, «περί ρυθμίσεως θεμάτων αφορώντων εις το διδακτικόν προσωπικόν των Α.Ε.Ι.», 587/77 «Περί συμμετοχής του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών εις συνεδριάσεις Σχολών και Συγκλήτων» και εκφύλισαν την προοπτική ενός κοινά αποδεκτού Νόμου-Πλαισίου για τα Α.Ε.Ι., (ο οποίος θα διαμορφωνόταν με συμμετοχικές και συναινετικές διαδικασίες στο γόνιμο κλίμα συνεργασίας των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που υποτίθεται ότι βγήκαν ωριμότερες από την οδυνηρή εμπειρία της δικτατορίας) στα αυταρχικά, συντηρητικά και συμβιβαστικά – με τις τότε καλούμενες συντεχνίες – πλαίσια του περιβόητου Νόμου 815 του 1978 «Περί ρυθμίσεως θεμάτων αφορώντων εις την οργάνωσιν και λειτουργίαν των Α.Ε.Ι.». Ο Νόμος αυτός, που απαντούσε ουσιαστικά στην απεργία των 100 ημερών του ΕΔΠ, ανακλήθηκε πρακτικά από τον τότε Πρωθυπουργό του 1980 με την εξουσιοδότηση της Επιτροπής των Πρυτάνεων να συντάξει το Σχέδιο Νόμου – Πλαισίου για τα Α.Ε.Ι., ένα σχέδιο που δεν έγινε δεκτό από την Κυβέρνηση και η οποία, τελικά ετοίμασε μόνη της, στις αρχές του 1981, το Σχέδιο Νόμου «Περί των γενικών αρχών και οργανικών διατάξεων που διέπουν τα Α.Ε.Ι.», για να συναντήσει τη γενική αποδοκιμασία της Πανεπιστημιακής και Επιστημονικής Κοινότητας.

Τον απολεσθέντα χρόνο για τον πανθομολογουμένως απαραίτητο εκδημοκρατισμό και εκσυγχρονισμό των Α.Ε.Ι. επιχείρησε να καλύψει η καλούμενη τότε κυβέρνηση της Αλλαγής του 1981, με μια συγκροτημένη και συνολική πολιτική για την παιδεία, η οποία εκφράστηκε στα Πανεπιστήμια με την προετοιμασία, προώθηση και ψήφιση από την Εθνική Αντιπροσωπεία, τον Ιούλιο του 1982 και υλοποίηση των διατάξεων του Νόμου 1268/82 για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι.

«Επαναστατικός» και «ρηξικέλευθος» για όσους τον υποστήριζαν και «εγκληματικός» και «ισοπεδωτικός» για όσους εναντιώθηκαν σ' αυτόν, ο Νόμος 1268/82, ο οποίος έκφρασε με

---

* Παρουσιάστηκε στο 2^ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα «Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα. Οικονομικές, Κοινωνικές και Πολιτικές διαστάσεις», το οποίο έγινε στην Αθήνα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών από 28.11.-1.12.1990 και δημοσιεύθηκε στα πρακτικά του που κυκλοφόρησαν από το Ι.Σ.Κ. το 1991.

συνέπεια, με τα θετικά και αρνητικά του σημεία μέχρι τον Νοέμβριο του 1983, στο πλαίσιο μιας σειράς γενικότερων, αλλά και ειδικότερων στην παιδεία πολιτικών, με ενιαία φιλοσοφία, την ειλικρινή προσπάθεια σημαντικής μερίδας κοινωνικών δυνάμεων για τη θεμελίωση μιας αξιοκρατικής, πλουραλιστικής, δημιουργικής και συμμετοχικής κοινωνίας αλληλεγγύης, δημοκρατίας, ελευθερίας και προόδου, άρχισε από τα τέλη του 1983 και αναρείται σταδιακά, να διαστρεβλώνεται με ανερμάτιστες και αυθαίρετες τροπολογίες, από την ίδια την κυβέρνηση που τον ψήφισε, για να καταστεί αγνώριστος ως το 1989.

Στη διετία 1989-1990, τη θέση της φθίνουσας από τα τέλη του 1983 κοινωνικής δυναμικής, η οποία θεωρητικά τουλάχιστον πρότασσε τα κοινωνικά από τα ιδιωτικά αγαθά και τις συλλογικές από τις ιδιωτικές προτεραιότητες (αλλά και βέβαια και ως αποτέλεσμα της γενικότερης φθοράς προσώπων, ιδεών, αξιών και οραμάτων στο χώρο του σοσιαλισμού της περιόδου αυτής), φαίνεται να πνέει, πέρα από το πολιτικό και στο κοινωνικό επίπεδο ένας σαρωτικός άνεμος νεοφιλελευθερισμού. Η σημερινή κυβέρνηση, θεωρώντας ως σωτήρια πανάκεια για τη χώρα την μονόδρομη και μηχανιστική αντικατάσταση και υποκατάσταση κάθε τι του «δημόσιου» από το «ιδιωτικό», σε θεσμικό, διοικητικό, οργανωτικό και παραγωγικό επίπεδο, έδωσε ήδη δείγματα γραφής και σαφώς αντισυνταγματική ενθάρρυνση και υπόθαλψη στο όνομα της ελεύθερης οικονομίας, της απάτης των νέων και μαθηματικά προδιαγραφομένων προβληματικών επιχειρήσεων των ιδιωτικών δήθεν πανεπιστημίων. Τα κερδοσκοπικά αυτά καταστήματα ανέκυψαν το περασμένο καλοκαίρι ως νομιμοποιητική τεκμηρίωση της αποθέωσης της ιδιωτικής εμπορευματικής πρωτοβουλίας, την οποία με αφέλεια η Κυβέρνηση επεξέτεινε σε έναν κρίσιμο χώρο, που ο δημόσιος χαρακτήρας του εγγυάται τη φύση της παιδείας ως κοινωνικού δικαιώματος και αγαθού και υποχρέωσης μιας σύγχρονης δημοκρατικής πολιτείας να το παρέχει σε όλα τα μέλη της.

Μακριά από κάθε μανιχαϊστική αντίληψη, η εισήγηση αυτή, χωρίς να παραγνωρίζει τις γραφειοκρατικές, συντεχνιακές, κομματικές και παραταξιακές διαστρεβλώσεις και αγκυλώσεις στη συγκεκριμένη πράξη της εφαρμογής σε συγκεκριμένες συνθήκες των πολιτικών που πρότασσαν το συλλογικό και το κοινωνικό από το ιδιωτικό και κερδοσκοπικό στο χώρο της ανώτατης παιδείας και της έρευνας, επιχειρεί να συμβάλει στην ερμηνεία των εξελίξεων στα πανεπιστημιακά πράγματα την περίοδο της μεταπολίτευσης και στη νηφάλια και αντικειμενική αποτίμηση των θετικών τους σημείων.

Ακόμα αποσκοπεί στο να τεκμηριώσει την οπτική, ότι σε μια μη ολοκληρωμένη αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία, όπως η δική μας, με τα επιβιώνοντα αρπακτικά, ευκαιριακά και καθαρά και μόνο κερδοσκοπικά χαρακτηριστικά της συνήθους «επιχειρηματικής» πρωτοβουλίας, η πολιτεία θα πρέπει πολύ προσεκτικά να εξετάσει τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες εξαιρετικά αρνητικές συνολικά επιπτώσεις της αναπόδραστα εμπορευματικής «ιδιωτικοποίησης» της παιδείας και της έρευνας στις συγκεκριμένες συνθήκες της ελληνικής κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας και να εμποδίσει με αποφασιστικότητα και αξιόπιστο τρόπο τόσο τους караδοκούντες κερδοσκόπους, όσο και τους κάθε φύσης εξ αντιδράσεως επαγγελματίες σωτήρες της δημόσιας παιδείας και έρευνας να παίξουν τα δικά τους παιχνίδια, ώστε σε κλίμα ηρεμίας, αξιοκρατίας, δημιουργικής δουλειάς και συνεργασίας, η ανώτατη παιδεία και η έρευνα στην χώρα μας να συμβάλουν ουσιαστικά στον άκρως απαραίτητο και επιτακτικό εκδημοκρατισμό και εκσυγχρονισμό της.

1. Το Ελληνικό Πανεπιστήμιο στις Πολιτικές και Κοινωνικές Συνθήκες της Περιόδου του Τέλους της Δικτατορίας και των Αρχών της Μεταπολίτευσης

Οι απόηχοι της εξέγερσης των φοιτητών του Μάη του '68 στη Γαλλία και του τέλους της δεκαετίας του '60 στις ΗΠΑ, αλλά και η ωρίμανση του προβληματισμού και της συνειδητοποίησης των Ελλήνων φοιτητών για τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της δικτατορίας στην παιδεία και την Ελληνική κοινωνία γενικότερα, διαμόρφωσαν τις συνθήκες αντίστασής τους στα σχέδια των τότε αρμοδίων «υπουργών» για «δραστηκές» επεμβάσεις στο θεσμικό πλαίσιο των Α.Ε.Ι. και συνέβαλαν στην ανάπτυξη ενός κινήματος τεκμηρίωσης και διεκδίκησης δημοκρατικών αλλαγών μέσα και έξω από τα Πανεπιστήμια.

Η στάση των άξιων πανεπιστημιακών δασκάλων που αντιστάθηκαν με κάθε τρόπο στη δικτατορία και απομακρύνθηκαν από τα Α.Ε.Ι. με διαθεσιμότητες και απολύσεις, αλλά και όσων προσκύνησαν, ο διάλογος επώνυμων πανεπιστημιακών (ανάμεσά τους και ο αείμνηστος Σ.Καράγιωργας) στο

πλαίσιο σχετικής έρευνας του περιοδικού «Συνέχεια», οι προσπάθειες των φοιτητών που οδήγησαν στην ανάδειξη δημοκρατικών συμβουλίων των σπουδαστικών συλλόγων των Σχολών Χημικών και Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου στις παγιδευμένες από τη χούντα φοιτητικές εκλογές, οι εξεγέρσεις της Νομικής και του Πολυτεχνείου και μια σειρά από περισσότερο ή λιγότερο γνωστές σχετικές πράξεις, δράσεις και συμπεριφορές, επηρέασαν καταλυτικά και το κλίμα των πρώτων ημερών της μεταπολίτευσης στα Πανεπιστήμια.

Οι Έλληνες φοιτητές με τον αγώνα, την ευθύνη και την ωριμότητα που επέδειξαν την περίοδο της δικτατορίας, αναγορεύονταν αντικειμενικά ως αξιόπιστοι και φερέγγυοι φορείς του μηνύματος του ριζικού εκδημοκρατισμού της δημόσιας και πολιτικής ζωής, της Ελληνικής κοινωνίας, αλλά και των δομών και λειτουργιών των Πανεπιστημίων ειδικότερα.⁴

Η σθεναρή εναντίωσή τους, όχι μόνο στο δικτατορικό καθεστώς αλλά σε κάθε τι το φθαρμένο του χρεοκοπημένου πολιτικού και κομματικού συστήματος, το οποίο προετοίμασε στην ουσία τις συνθήκες και διευκόλυνε στην πράξη την επιβολή της δικτατορίας, η ανεξαρτησία της γνώμης τους και η φύση της λειτουργίας τους στα πανεπιστήμια ως μη αλληλέγγυων αντικειμενικά στις ομάδες, οι οποίες είχαν οποιουδήποτε είδους επενδεδυμένα συμφέροντα ή και αντιμαχόμενες επιδιώξεις, κατέστησαν τους φοιτητές πρωταγωνιστές των επιθυμητών αλλαγών και τις απόψεις τους για τα πανεπιστημιακά πράγματα ιδιαίτερου ειδικού βάρους και εγκυρότητας την περίοδο αυτή.

Ταυτόχρονα, η πολυδιάστατη ευφροσύνη των πρώτων ημερών της μεταπολίτευσης και η συλλογική ωριμότητα από τις οδυνηρές σε κάθε επίπεδο εμπειρίες της δικτατορίας, οδήγησαν πολλούς απ' αυτούς, αλλά και άλλους πολίτες που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο εναντιώθηκαν στο δικτατορικό καθεστώς και οι οποίοι δεν είχαν καμία σχέση με τους επαγγελματίες της πολιτικής να στοιχίσουν τις γραμμές των πολιτικών και κομματικών σχηματισμών των συνδικάτων και των κοινωνικών και επιστημονικών φορέων, ως θεμελιακών πλέον κυττάρων και θεσμών της «ολοκληρωμένης» δημοκρατίας, την οποία αξίωνε ο λαός μας στις συγκεκριμένες περιστάσεις.

Έτσι οι πρώτες μέρες της μεταπολίτευσης υπόσχονταν, σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, αξιόπιστες διαδικασίες και όρους ουσιαστικής παρέμβασης των φοιτητών και των ενεργών πολιτών στη διεκδίκηση και κατάκτηση δομικών αλλαγών εκδημοκρατισμού, ανανέωσης και εκσυγχρονισμού σε κάθε πεδίο της δημόσιας ζωής, αλλά και της παιδείας, προφανώς ως του πιο ευαίσθητου, νευραλγικού και πολλαπλά κρίσιμου από αυτά.

Την περίοδο αυτή οι αξίες και τα οράματα για μια καλύτερη και δικαιότερη κοινωνία με δημοκρατία, ελευθερία, πλουραλισμό και αξιοκρατία διατρέχουν ολόκληρο το κοινωνικό σώμα και οι κυρίαρχες στάσεις και συμπεριφορές προσδιορίζονται από τη διάθεση και τη θέληση ευρύτατων τμημάτων του ζωντανού δυναμικού του τόπου να πάρουν ενεργό μέρος και να συμβάλλουν ουσιαστικά στο γενικότερο και εξαιρετικά ελπιδοφόρο πολιτικό και κοινωνικό «γίγνεσθαι», σε μια Ελλάδα που σε τίποτε δε θα θύμιζε τη δικτατορία ή τη δημοκρατία που προηγήθηκε.

2. Η περίοδος 1975-1981

Μέχρι τα μέσα του 1975, κυρίως, αλλά και αργότερα, κάτω από διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες στους νεόκοπους αλλά και στους «μεταλλαγμένους» ή μεταλλασσόμενους πολιτικούς, κομματικούς και κοινωνικούς σχηματισμούς της νεαρής Ελληνικής δημοκρατίας, οι νέες κοινωνικές δυνάμεις, οι οποίες «εισέβαλαν ορμητικά με τους παλαιοκομματικούς, τους κάθε φύσης εργατοπατέρες συνδικαλιστές, αλλά και τους παραδοσιακούς οπαδούς που επηρεασμένοι από το κλίμα της εποχής, έκαναν ένα βήμα παραπάνω στο παιχνίδι της συμμετοχής, υπερβαίνοντας τον ως τότε πάγιο παθητικό ρόλο τους.

Οι νέες κοινωνικές δυνάμεις μέσα και έξω από τα πανεπιστήμια, τα κόμματα, τα συνδικάτα, τους επιστημονικούς και κοινωνικούς φορείς και την τοπική αυτοδιοίκηση, επιχειρούν ασυντόνιστα να σφραγίσουν τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, αυτόνομα και χωρίς πείρα για τα τρίτεια, τα πρότυπα και το ήθος των συνήθως σχετικών αντιπαραθέσεων στα αντίστοιχα πεδία, (τα οποία όμως όχι μόνο επιβιώνουν αλλά και κερδίζουν έδαφος όσο περνάει ο καιρός, μαζί με τις παραδοσιακές δυνάμεις, οι οποίες εναντιώνονται ακόμη και ασυνείδητα μπροστά στο φόβο του «καινούργιου» που φαίνεται να έρχεται).

Μέσα λοιπόν σε κάθε σχηματισμό και φορέα της πολιτικής και κοινωνικής πράξης οξύνονται οι αντιπαραθέσεις ανάμεσα στο παλιό και το καινούργιο, ο αυταρχισμός και ο ηγεμονισμός των χαρισματικών προσωπικοτήτων και των κομματικών μηχανισμών περιορίζει ασφυκτικά τις δημοκρατικές διαδικασίες, η ατεκμηρίωτη ως τυφλή πίστη και αφοσίωση στο μεγάλο αρχηγό ή στο

«ιερό» κόμμα εκτοπίζει σιγά σιγά την κριτική σκέψη, την αναλυτική προσέγγιση και την επιστημονική και κοινωνική τεκμηρίωση, και οι «οπαδοί» γίνονται περισσότεροι αλλά και ισχυρότεροι από τους ενεργούς πολίτες που βρίσκονται μέσα και έξω από τους σχηματισμούς αυτούς.

Στα πανεπιστήμια την ίδια περίοδο, τη φρεσκάδα, τη ζωντάνια και τη ριζοσπαστικότητα των ιδεών για ένα σύγχρονο δημοκρατικό πανεπιστήμιο, κύτταρο, θεμέλιο, εργαλείο αλλά και καταλύτη δομικών αλλαγών εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού της Ελληνικής κοινωνίας, επιχειρούν να οικειοποιηθούν, να ιδιοποιηθούν και να εκμεταλλευθούν για τις ειδικότερες επιδιώξεις τους, θετικά ή αρνητικά, όλα τα κόμματα και οι ανερχόμενες φοιτητικές παρατάξεις τους, το έντονα και από πολλές πλευρές αμφισβητούμενο καθηγητικό κατεστημένο, το οποίο συσπειρώνεται και συντονίζεται για να υπερασπιστεί της φθαρμένης στην κοινή συνείδηση εξουσίας και αυθεντίας του, αλλά και μια σημαντική μερίδα νεότερων πανεπιστημιακών με καθαρά συντεχνιακή νοοτροπία, η οποία θεωρεί ως το μείζον αίτημα του πανεπιστημιακού κινήματος την αναδιανομή της εξουσίας στα Α.Ε.Ι.³

Την ίδια περίοδο οι συντηρητικές αλλά και οι εκσυγχρονιστικές δυνάμεις των κομμάτων επεξεργάζονται λεπτομερείς και αναλυτικές θέσεις για τα δομικά και λειτουργικά προβλήματα των Α.Ε.Ι., και οι εσωτερικές αντιπαραθέσεις τους πολύ συχνά είναι αγριότερες και πιο αγεφύρωτες από εκείνες μεταξύ πανεπιστημιακών δασκάλων, φοιτητών και επιστημονικών οργανώσεων και κοινωνικών φορέων, που ανεξάρτητα από τις πολιτικές, κομματικές και ιδεολογικές καταβολές, εντάξεις και αναφορές τους συμφωνούν σε μια σειρά θεμελιακού χαρακτήρα αλλαγών εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού των Α.Ε.Ι.

Έτσι, οι πολιτικές των Κυβερνήσεων της καλούμενης Εθνικής Ενότητας και της Νέας Δημοκρατίας στη συνέχεια, για την Ανώτατη Παιδεία, ακροβατούν με τα σχέδια Νόμου-Πλαισίου των Επιτροπών Τσάτσου-Ευρυγένη το 1975 και Ταλιαδούρου το 1977, ανάμεσα στις απαιτήσεις της μέγιστης πλειοψηφίας του σώματος των Καθηγητών να περιφρουρηθεί «ο νόμος και η τάξη» (και συνακολούθως η πολυδιάστατη κοινωνική εξουσία τους), μέσα και έξω από τα Α.Ε.Ι., και σε κάποιες από τις ελκυστικές εκσυγχρονιστικές αντιλήψεις που συμμερίζονται π.χ. το Κεντρικό Συμβούλιο της ΕΦΕΕ, το Κεντρικό Συμβούλιο του ΕΔΠ και ο Πανεπιστημιακός Όμιλος (στον οποίο συμμετέχουν Καθηγητές που είναι ανοιχτοί στην προοπτική δομικών αλλαγών στα Α.Ε.Ι.), αλλά και το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας και οι μεγάλες οργανώσεις επιστημόνων (Δικηγορικοί Σύλλογοι, Ενώσεις Ελλήνων Φυσικών και Χημικών, Γεωτεχνικό Επιμελητήριο, Ιατρικός Σύλλογος Αθηνών κλπ.), για να ισορροπήσουν τελικά στις άτολμες, μερικές, πυροσβεστικές και αποσπασματικές ρυθμίσεις των Νόμων: 118/75 «Περί ρυθμίσεων θεμάτων αφορώντων εις το διδακτικόν προσωπικόν των Α.Ε.Ι.» και 587/77 «Περί συμμετοχής του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών εις τας συνεδριάσεις Σχολών και Συγκλήτων».

Η έλλειψη οξυδέρκειας και εμπιστοσύνης στις κατεξοχήν ενδεικνυόμενες την περίοδο αυτή απολύτως ανοιχτές, αβίαστες και συμμετοχικές διαδικασίες ενός ειλικρινούς και με επιχειρήματα διαλόγου στα πανεπιστήμια, οδήγησε τελικά τις πρώτες κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης σε μια αμυντική τακτική απέναντι στο ογκούμενο πανεπιστημιακό κίνημα, η οποία τελικά τις εγκιβώτισε στην ασφυκτική λογική του περιβόητου Νόμου 815/78 «Περί ρυθμίσεως θεμάτων αφορώντων εις την οργάνωσιν και λειτουργίαν των Α.Ε.Ι.».

Νηφάλιες και ώριμες επεξεργασίες και προτάσεις σε επιμέρους ουσιώδη θέματα δομής και λειτουργίας των Α.Ε.Ι., όπως:

του Νίκου Πουλαντζά και του Νίκου Μουζέλη (1974)

συγκεκριμένες εισηγήσεις του Συνεδρίου για την Ανώτατη Παιδεία που οργάνωσε το διδακτικό προσωπικό της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

η ομόφωνη απόφαση της Αντιπροσωπείας του Τ.Ε.Ε. η οποία συγκροτείται από εκλεγμένους αντιπροσώπους των Ελλήνων Μηχανικών όλων των ειδικοτήτων και όλων ανεξαιρέτως των παρατάξεων (9.7.76)

η κοινή διάταξη της ΕΦΕΕ, του ΕΔΠ και του Πανεπιστημιακού Ομίλου (1977)

η πρόταση των Σάκη Καράγιωργα, Μανώλη Παπαθωμόπουλου και Δημ. Ρόκου, που δημοσιεύθηκε στο Βήμα της Κυριακής 8.6.77 (για να επισύρει οργίλη απάντηση του Γ.Κουμάντου και ανταπάντηση των τριών) κλπ. μένουν αναξιοποίητες και πέφτουν τελικά στο κενό, γιατί η μεγάλη πλειοψηφία των Καθηγητών που πρόσκεινται στο κυβερνητικό κόμμα πείθει τις κυβερνήσεις της περιόδου ότι δήθεν υπαγορεύονται από τα κόμματα της αντιπολίτευσης.

Έτσι, ο όποιος διάλογος για το εθνικής εμβέλεια και σημασίας θέμα της Ανώτατης Παιδείας, εξελίσσεται τελικά σε μια τυφλή αντιπαράθεση Κυβέρνησης και Αντιπολίτευσης, «Καθηγητών» και «φοιτητών και Ε.Δ.Π.», σπρώχνοντας ακόμα και τα νηφαλιότερα μέλη των αντιμαχομένων παρατάξεων σε ακραίες θέσεις και εγκιβωτίζοντάς τα στις ευκολίες ισοπεδωτικών ως και μηδενιστικών αφορισμών.⁵

Η καθολική απεργία των εκατό ημερών του ΕΔΠ του 1978 ερμηνεύεται επιπόλαια από την τότε Κυβέρνηση και αντιμετωπίζεται με τον Ν.815 ως μια καθοδηγούμενη από τα κόμματα της αντιπολίτευσης συντεχνιακή «εξέγερση», αγνοείται το συνολικό της μήνυμα και η κοινωνική δυναμική του κι οι προσπάθειες, κυρίως του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, για νηφάλιο διάλογο και εκτόνωση της κρίσης σε μια πορεία αξιόπιστης μετατροπής του επιτακτικού αιτήματος για εκδημοκρατισμό και εκσυγχρονισμό των Α.Ε.Ι. σε συγκεκριμένη θεσμική πράξη κοινής αποδοχής, συναντούν την άκαμπτη και ατεκμηρίωτα αντεκδικητική στάση των αρμοδίων παραγόντων της κυβέρνησης, οι οποίοι δεν εισακούουν ούτε καν τις εκσυγχρονιστικές φωνές της παράταξής τους.

Μέχρι τις εκλογές του 1981, αργά αλλά σταθερά, οι κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης χάνουν έδαφος με την συνολικά άτολμη και αντιφατική πολιτική τους, υποχωρώντας κατά κράτος στην κοινωνική δυναμική, η οποία αναπτύσσεται από τα πράγματα για να καταλάβει το πανθομολογούμενο κενό πολιτικών πρωτοβουλιών και εκφράζεται προοδευτικά με ηγεμονικό τρόπο και ιδιαίτερα στα θέματα παιδείας κυρίως από την τότε αξιωματική αντιπολίτευση. Η απόσυρση το 1980 του Νόμου 815/78 από τον πρωθυπουργό και η κατάθεση των Σχεδίων Νόμων της Αντιπολίτευσης για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι. οριοθετούν τις εξελίξεις.

Έτσι, οι ανεκτίμητες υποθήκες της ωριμότητας, της δημιουργικής συνεργασίας και της κοινής δράσης του πανεπιστημιακού κινήματος αλλά και των ανερχόμενων κοινωνικών δυνάμεων της περιόδου του τέλους της δικτατορίας και των αρχών της μεταπολίτευσης, θυσιάζονται στο βωμό της μίζερης μικροκομματικής αντιπαράθεσης, περιορίζοντας το όραμα για δομικές αλλαγές στην παιδεία και στην Ελληνική κοινωνία στο νικηφόρο προεκλογικό σύνθημα της μιας εκ των αντιμαχομένων πλευρών.

Εν τω μεταξύ η πρώτη φάση της μεταπολίτευσης 1974-1981 έχει κληροδοτήσει στην καλούμενη κυβέρνηση της αλλαγής του Οκτωβρίου του 1981 συγκεκριμένες δεσμεύσεις θεσμικών ρυθμίσεων ασταθέστατης ισορροπίας, με τις οποίες, το μεγαλύτερο κομμάτι του Επιστημονικού Διδακτικού Προσωπικού των Α.Ε.Ι. (το οποίο δεν έκανε χρήση των ευεργετικών διατάξεων εθελουσίας εξόδου του από τα πανεπιστήμια), μονιμοποιείται στα Α.Ε.Ι. σε μη καθηγητικές θέσεις και απολαμβάνει ισότιμων δικαιωμάτων διδασκαλίας (στο μέγιστο τμήμα του το οποίο διαθέτει ήδη διδακτορικό δίπλωμα).

Εν τούτοις, η «εμπόλεμη» κατάσταση στα πανεπιστήμια συνεχίζεται και μια ριζοσπαστική συνολική και ολοκληρωμένη στρατηγική ανάπτυξης της ανώτατης παιδείας και έρευνας, στο πλαίσιο μιας γενικότερης πολιτικής ριζικών αλλαγών στην παιδεία, σε συνάρτηση και αλληλεπίδραση με τις προσδοκώμενες ή τουλάχιστον επαγγελόμενες ριζικές αλλαγές στην κοινωνία, φαίνεται να αποτελεί ώριμο στόχο σημαντικής μερίδας του πανεπιστημιακού κινήματος.

Το κλίμα της περιόδου 1972-1981 στα πανεπιστήμια μπορεί να προσεγγισθεί από τον ενδιαφερόμενο μελετητή και μέσα από τα κείμενα του βιβλίου του εισηγητή «Αλλαγή στην Παιδεία. Παιδεία για την Αλλαγή» Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1982.

Οι κύριες όψεις των κρατικών πολιτικών παιδείας την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης 1975-1981 θα μπορούσαν να συνοψισθούν:

- στην απουσία ενός ολοκληρωμένου συνολικού σχεδίου ανάπτυξης της παιδείας και της έρευνας
- στη δειλή και άτολμη αλλά θετική «δυνάμει» απόπειρα έναρξης ενός έστω και ατελέσφορου και παγιδευμένου εκ γενετής διαλόγου για ρυθμίσεις «κοινής αποδοχής» στο χώρο της ανώτατης παιδείας
- στην αποσπασματικότητα, την μερικότητα και την προσαρμογή των όποιων μέτρων για βουλήσεις των φερομένων κάθε φορά ως δυναμικότερων ομάδων εξουσίας στα πανεπιστήμια, (επιβολή του Ν. 815 λόγω της δύναμης των τακτικών καθηγητών, ανάκληση του Ν. 815, λόγω της δυναμικής αντίδρασης των φοιτητών και του Ε.Δ.Π.)

- στην αδυναμία συσχέτισης των προβλημάτων κάθε βαθμίδας της παιδείας με τα πολυδιάστατα αίτια τους σε κοινωνικό, οικονομικό, γεωγραφικό, πολιτισμικό και πολιτικό γενικότερα επίπεδο
- στην αδυναμία αλληλουχίας και αλληλεξάρτησής τους με τα προβλήματα των άλλων βαθμίδων,
- στη συνειδητή ή ασυνείδητη επιλογή και/ή αδυναμία συσχέτισης των κρατικών πολιτικών παιδείας με τον επαγγελμένο εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας και τη γενικότερη προσαρμογή της χώρας στα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας των 12.

3. Η Πολιτική Παιδείας τα Δύο Πρώτα Χρόνια της «Αλλαγής»

Μετά την κυβερνητική μεταβολή του 1981 και πιο συγκεκριμένα από τα τέλη Οκτωβρίου 1981 και μέχρι και τα τέλη Οκτωβρίου 1983, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη και την άσκηση της πολιτικής παιδείας, στο πλαίσιο μιας συνολικότερης πολιτικής συνεπειών με τις προγραμματικές εξαγγελίες δομικών θεσμικών αλλαγών σε πολλά επίπεδα της ελληνικής δημόσιας ζωής, ευτύχησαν να προωθήσουν, όχι χωρίς δυσκολίες, ένα ολοκληρωμένο πλέγμα ρυθμίσεων και μέτρων με ενιαία φιλοσοφία, εσωτερική συνέχεια και προοπτική.

Υπερβαίνοντας τις εγγενείς αντιφάσεις της πολυσυλλεκτικότητας του κομματικού φορέα, τις μοιραίες εσωτερικές αντιθέσεις των τάσεων που τον συναπάρτισαν και εξακολουθούσαν ως το 1983 να συνυπάρχουν στο πλαίσιο του και τις ασφυκτικές πιέσεις των εκ των μελών του εκφραστών των συντεχνιών του παλιού κοινωνικού κατεστημένου αλλά και του νεοεκκολαπτόμενου, (οι οποίοι όμως είχαν πάντα ανοιχτές προσβάσεις στον στενότατο αρχηγικό κύκλο), οι υπεύθυνοι για την κυβερνητική πολιτική παιδείας την περίοδο αυτή, με την πολύτιμη υποστήριξη εγκρίτων νομικών και πανεπιστημιακών, επιστημόνων και εκπαιδευτικών από ολόκληρο το πολιτικοϊδεολογικό φάσμα, προετοίμασαν με διαδικασίες ανοιχτού και ειλικρινούς διαλόγου με όλους τους πανεπιστημιακούς φορείς και τα πολιτικά κόμματα το Σχέδιο Νόμου Πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι. που ψηφίστηκε από την Εθνική Αντιπροσωπεία και ισχύει από τον Ιούλιο του 1982.⁹

Μια εκτεταμένη αναλυτική αναφορά:

στην κατάσταση στα πανεπιστήμια πριν την ψήφιση και ισχύ του Νόμου 1268/82,

στη βασική αντίληψη και φιλοσοφία του και στην προσδοκώμενη συμβολή του στην ανάπτυξη της χώρας,

στη στάση των συντηρητικών και αντιδραστικών δυνάμεων κατά την εφαρμογή του,

στη στάση της παραδοσιακής αριστεράς και

στην κατάσταση που επικρατούσε στα Α.Ε.Ι. ως τις αρχές του 1985, μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος μελετητής:

(α) στη συμβολή του εισηγητή με τίτλο «Η Εμπειρία απ' την Αλλαγή στα Πανεπιστήμια. Προβλήματα και προοπτικές» στον τιμητικό τόμο «Μνήμη Σάκη Καραγιώργα» που εξέδωσε το 1988 το μεταπτυχιακό Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης της Παντείου (τότε) Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών και

(β) στην εισήγησή του στο συνέδριο του ΤΕΕ (Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας) Περιφερειακή Ανάπτυξη – Αποκέντρωση, με τίτλο «Η συμβολή του Δημοκρατικού Πανεπιστημίου στον προγραμματισμό και την υποδομή της περιφερειακής ανάπτυξης».

Ακόμα, μια πιο διεξοδική προσέγγιση της σχέσης παιδείας – ανάπτυξης μέσα από το ρόλο ενός σύγχρονου διεπιστημονικού τεχνικού πανεπιστημίου που θα αξιοποιεί όλες τις δυνατότητες του Ν. 1268/82 περιέχεται στην εισήγησή του στο Συνέδριο του Ε.Μ.Π. «Τεχνικό Πανεπιστήμιο και Ανάπτυξη». (Αθήνα, 1990, πρακτικά υπό έκδοση)

Στο δελτίο τέλος του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων «Ο Νόμος 1268/82 για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι.», που εξέδωσε το 1983 ο Οργανισμός Έκδοσης Διδακτικών Βιβλίων (ΟΕΔΒ), μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος μελετητής (και ειδικότερα στο εισαγωγικό σημείωμα και το κείμενο «Βασικές κατευθύνσεις και μέτρα της κυβερνητικής πολιτικής για την παιδεία») το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εντασσόταν και θα πρέπει πάντα να κρίνεται η δομική παρέμβαση στην ανώτατη παιδεία.

Έτσι, θα είναι σε θέση ο ίδιος, αποστασιοποιημένος από τις αναπόδραστες εντάσεις και πολώσεις της εποχής, να εκτιμά με αντικειμενικότητα και ψυχραιμία τόσο τη συνέπεια και τη θεμελιακή

σχέση της με τη συνολική πολιτική της περιόδου 81-83, όσο και τις επιπτώσεις των αποκλίσεων, εκτροπών και αναιρέσεων που ακολούθησαν μετά σε όλα τα επίπεδα της κυβερνητικής πολιτικής και προφανώς και σε αυτό της παιδείας.

Οι κύριες όψεις των κρατικών πολιτικών παιδείας την περίοδο Οκτωβρίου 81 – Οκτωβρίου 83 θα μπορούσαν να συνοψισθούν:

στην ύπαρξη (όχι χωρίς δυσκολίες και αντιφάσεις) ενός ολοκληρωμένου συνολικού σχεδίου ανάπτυξης της παιδείας και της έρευνας, το οποίο επιχειρούσε να συνεκτιμήσει δημιουργικά την προηγούμενη σχετική εμπειρία, τις τάσεις της κοινωνικής δυναμικής και τις συγκροτημένες προτάσεις, οι οποίες είχαν ήδη διατυπωθεί, και όχι μόνο τα χρόνια της μεταπολίτευσης, (π.χ. Ν. 1268/82, Ν.1404/83 και λοιπών ρυθμίσεων) με στόχο τη μέγιστη και βέλτιστη δυνατή κινητοποίηση, συμμετοχή και δράση όλων των ζωντανών δυνάμεων του τόπου,

στη σταθερή επιδίωξη ενός θεσπισμένου, διαρκούς, ισότιμου και γόνιμου διαλόγου όλων των φορέων οι οποίοι νομιμοποιούνται να έχουν άποψη για τα θέματα παιδείας και έρευνας (π.χ. ίδρυση και λειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου Ανώτατης Παιδείας κλπ.),

στην ταυτόχρονη προώθηση σχεδίων νόμων και λοιπών ρυθμίσεων, τα οποία κάλυπταν με ενιαία φιλοσοφία, συνέπεια και αποφασιστικότητα το σύνολο των πανθομολογουμένων προβλημάτων της παιδείας και στην (όχι χωρίς δυσκολίες και αντιφάσεις) στήριξη της εφαρμογής τους,

στην προσπάθεια αξιόπιστης συσχέτισης των προβλημάτων κάθε βαθμίδας της παιδείας με τα πολυδιάστατα αίτιά τους, (π.χ. νέος τρόπος εισαγωγικών εξετάσεων με τη μέγιστη δυνατή αποκέντρωση και ισότητα ευκαιριών για κάθε πολίτη και εργαζόμενο και τον ταυτόχρονο σταδιακό περιορισμό, μέχρι μηδενισμού των μετεγγραφομένων δήθεν λόγω υγείας από πανεπιστήμια του εξωτερικού, θεσμοθέτηση των μεταλλυκειακών προπαρασκευαστικών κέντρων και της δωρεάν εσωσχολικής βοήθειας κλπ.),

στην προσπάθεια θεώρησης και συνεκτίμησης των προβλημάτων αυτών και στο επίπεδο της αλληλουχίας και αλληλεξάρτησής τους με τα προβλήματα των άλλων βαθμίδων παιδείας (π.χ. θεσμοθέτηση και λειτουργία νέων πανεπιστημιακών παιδαγωγικών τμημάτων για αναβάθμιση της εκπαίδευσης των δασκάλων και των νηπιαγωγών, ως απαραίτητης υποδομής στήριξης της θεσμικής παρέμβασης στην προσχολική, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια παιδεία κλπ.),

στη συνειδητή προσπάθεια συσχέτισης των κρατικών πολιτικών παιδείας με τη συνολική προσπάθεια ριζικού εκδημοκρατισμού, εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας, η οποία εκφράστηκε την περίοδο αυτή ιδιαίτερα με τις σχετικές κρατικές πολιτικές στα πεδία της Υγείας, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, της Εθνικής Συμφιλίωσης, της Νεολαίας και της βιοτεχνικής παραγωγής.^{6,7,8}

Δεν θα ήταν όμως δίκαιο να παραλειφθεί ότι οι κρατικές πολιτικές παιδείας την περίοδο αυτή, από την άλλη μεριά, υπερτιμούν σε βαθμό ίσως υπερβολικό και δυσανάλογο σε σχέση με την πραγματικότητα, το ήθος, την αφιέρωση, την δυναμική και την δημιουργική συμβολή των «ομάδων», που συναπαρτίζουν πια ισότιμα το Πανεπιστήμιό τους, (όπως αυτό προδιαγράφεται ως τέτοιο από τη φιλοσοφία και το πνεύμα του Ν.1268/82 στο καθαυτό κείμενό του και την εισηγητική του έκθεση).

Το συντεχνιακό πνεύμα μερίδας του παλιού ΕΔΠ φαίνεται να επιβιώνει, αλλά και να αρχίζει να διαπλέκεται με όρους αμοιβαίου συμφέροντος με τις πρακτικές των προς «εξοβελισμό» εκπροσώπων των αυταρχικών δομών του Πανεπιστημίου της «Έδρας» τέως τακτικών καθηγητών.

Ο μικροκομματισμός αρχίζει να κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος στο φοιτητικό συνδικαλισμό και η αλληλοανοχή και ο συμβιβασμός τείνουν να υποκαθιστούν σταδιακά σε κάποιο βαθμό τις δημιουργικές αντιθέσεις που ο Νόμος Πλαίσιο επιχειρήσε να μετασηματίσει σε κινητήρια δύναμη των ριζοσπαστικών θεσμικών αλλαγών και σε εγγύηση της πλήρους – προς κάθε κατεύθυνση και σε κάθε επίπεδο – αυτοδιοίκησης των Α.Ε.Ι.

Έτσι, με ετερόκλητες συντεχνιακές και μη συμμαχίες, ασφυκτικές πιέσεις και διαδικασίες προθαλάμων εμποδίζεται η προώθηση της ίδρυσης και λειτουργίας του Αττικού Πανεπιστημίου⁶ με το σχέδιο Π.Δ., που είχε ετοιμάσει επιτροπή πανεπιστημιακών με την ευθύνη του Σάκη Καράγιωργα.

Τα φαινόμενα αυτά επιτείνονται σε μεγάλο βαθμό μετά την κατάθεση (αλλά και απόσυρση αυθημερόν) από την Κυβέρνηση στη Βουλή των φερομένων ως τροπολογιών Παπαθεμελή, με τις οποίες η τότε κυβέρνηση σηματοδοτεί τη διάθεσή της να αναιρέσει βασικές διατάξεις του Ν.Πλαισίου, ενδίδοντας, (και όχι μόνο στον τομέα της παιδείας), σε μια συμβιβαστική τακτική τόσο προς τους σκληρούς πολέμιους κάθε ολοκληρωμένης και συγκροτημένης ριζοσπαστικής επιλογής

αντιπάλους της, όσο και προς τους παλαιοκομματικούς και νεοπαλαιοκομματικούς στους κόλπους της, οι οποίοι ήδη είχαν κάνει τα αδύνατα δυνατά για να μην προωθηθεί προς ψήφιση ο Νόμος 1268/82 για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι., και να διατηρηθούν με άλλα λόγια, τα κατεστημένα συμφέροντα και οι σχετικές εξουσιαστικές ισορροπίες στα Α.Ε.Ι. αλώβητα.

Η πλήρης π.χ. και αποκλειστική απασχόληση των πανεπιστημιακών στα εκπαιδευτικά και ερευνητικά τους καθήκοντα και η παροχή υπηρεσιών από τα πανεπιστήμια σε δημόσιους, κοινωνικούς και ιδιωτικούς φορείς με διαδικασίες ταυτόχρονης στήριξης: του συνολικού ερευνητικού έργου κάθε ιδρύματος (ακόμη δηλ. και εκείνων των τμημάτων του για τα οποία δεν υπάρχει έντονο ενδιαφέρον χρηματοδότησης της έρευνας από τη βιομηχανία) και της φοιτητικής μέριμνας, ουδέποτε προωθήθηκαν προς υλοποίηση για προφανείς και αυτονόητους λόγους οικονομικών, κοινωνικών και συντεχνιακών συμφερόντων.

4. Η Πολιτική Παιδείας την Περίοδο 1983-1988

Οι κύριες όψεις των κρατικών πολιτικών παιδείας την περίοδο Νοεμβρίου 83-88 φέρνουν τη σφραγίδα: της σταδιακής απομάκρυνσης των κυβερνήσεων από τους αρχικούς προγραμματικούς τους στόχους, της απαρχής γήρανσης των ιδεών και της εκδήλωσης των συμπτωμάτων μιας προϊούσας αλλοτρίωσης και των εκφραστών των πολιτικών αυτών από την συνεχώς φθιρόμενη κοινωνικά και πολιτικά εξουσία τους.

Έτσι το διάστημα αυτό σημειώνονται:

Διαδοχικές ανατροπές και αποκλίσεις από διακηρυγμένους στόχους, αρχές, αξίες, αλλά και από συγκεκριμένες σε εφαρμογή συγκροτημένες πολιτικές, (όπως π.χ. ανατροπή του νόμου περί μετεγγραφών, ανεργία και «συμβιβαστικές» προς κάθε κατεύθυνση τροπολογίες του Νόμου-Πλαισίου 1268/82, έκδοση υπουργικής απόφασης για τα συγγράμματα σε πλήρη αντίθεση με την πρόταση της επιτροπής καθηγητών του ΑΠΘ, που είχε οριστεί γι' αυτό το σκοπό, ατεκμηρίωτες αλλαγές στο σύστημα εισαγωγικών εξετάσεων των Α.Ε.Ι., κατακερματισμός των περιφερειακών πανεπιστημίων κλπ.).

Αδυναμία προώθησης των θεσμών των μεταπτυχιακών σπουδών και της έρευνας, της Εθνικής Ακαδημίας Γραμμάτων και Επιστημών (ΕΑΓΕ) και άλλων προβλέψεων του Ν.1268/82.

Ασυνέχειες, ασυνέπειες και αντιφάσεις σε επιμέρους ρυθμίσεις, οι οποίες έτσι αλληλοαναιρούνται ή καθίστανται στην πράξη ανενεργές. Οι πολιτικές ηγεσίες του Υπουργείου Παιδείας την περίοδο αυτή με ελάχιστες (για ένα διάστημα και σε ένα πεδίο) εξαιρέσεις, δεν έχουν καμιά γραμμή πλευσης και το κυριότερο εφαρμόζουν ετερόκλητες, προσωπικές σε μεγάλο βαθμό και ασύμβατες μεταξύ τους, αλλά και με τη φιλοσοφία της συνολικής πολιτικής παιδείας της περιόδου 81-83, πολιτικές.

Από την άλλη μεριά, το διάστημα αυτό θα πρέπει να σημειωθούν ως θετικές, εξ αδρανείας εξελίξεις, ορισμένες πλευρές της πολιτικής έρευνας, την οποία χαράσσει το νεοσύστατο Υπουργείο Έρευνας και Τεχνολογίας (δημιουργία ερευνητικής υποδομής, αντικειμενοποίηση διαδικασιών, χρηματοδότηση έρευνας κλπ.). Η πολιτική αυτή αποτελεί στην ουσία σε μεγάλο βαθμό συνέχεια της σχετικής πολιτικής παιδείας και έρευνας 81-83, η οποία δεν έγινε δυνατό για διάφορους ενδοκυβερνητικούς λόγους να ολοκληρωθεί την περίοδο αυτή στο πλαίσιο του Υπουργείου Παιδείας.

Το ίδιο διάστημα, σε συνάρτηση τόσο με τις παραπάνω εξελίξεις στην παιδεία, όσο και με το γενικότερο νοσηρό κλίμα της βαθύτατης κρίσης που διατρέχει ολόκληρο το κοινωνικό σώμα, τις πολιτικές εκφράσεις του αλλά και αναπόδραστα και τα πανεπιστήμια, ογκούνται σταδιακά φαινόμενα άκρατου κομματισμού, απομαζικοποίησης, αποδυνάμωσης, απογοήτευσης και παραίτησης στο φοιτητικό κίνημα, υποβάθμισης και γραφειοκρατικοποίησης των συλλογικών διαδικασιών στα πανεπιστημιακά όργανα και έντονου ατομισμού και ιδιώτευσης των νέων πανεπιστημιακών δασκάλων, οι οποίοι αξιοποιούν από το ζωγόνο και δημιουργικό περιβάλλον αξιοκρατίας και αρμονικής συνεργασίας που θέλησε να κατοχυρώσει ο Νόμος-Πλαίσιο στα πανεπιστήμια, μόνον και κυρίως εκείνες τις διαδικασίες οι οποίες επιταχύνουν την ανέλιξή τους στην ακαδημαϊκή ιεραρχία ή/και τους βοηθούν να αναπαράγουν συνθήκες μικρών «εδρών» με την προώθηση ατομικών ερευνητικών προγραμμάτων.

Πολέμοι και υπερασπιστές του Νόμου 1268/82, εντούτοις, παραδέχονται το αντικειμενικό γεγονός της ερευνητικής έκρηξης στα Α.Ε.Ι. της περιόδου αυτής, η οποία συναρτάται αμέσως και καταλυτικά με τη δημιουργία των προϋποθέσεων ανέλιξης του νεότερου δυναμικού τους και μετράται σε επίπεδο ποσοτικής αξιολόγησης με τη ραγδαία αύξηση του αριθμού διδακτορικών

διπλωμάτων, επιστημονικών ανακοινώσεων, δημοσιεύσεων και μονογραφιών σε όλα τα ελληνικά πανεπιστήμια.

Όσοι όμως είχαν την ευθύνη σχεδιασμού και εφαρμογής της συνολικής πολιτικής παιδείας την περίοδο 81-83 εκτιμούν αυτοκριτικά αυτή την εξέλιξη ως την μονοδιάστατη, μηχανιστική και αποστεωμένη εκδοχή της βασικής ιδέας των δομικών αλλαγών στην παιδεία, που ήθελε τα πανεπιστήμια ζωντανά κύτταρα δημιουργικής συλλογικής δουλειάς ισότιμων δασκάλων και ερευνητών και σπουδαστών, ανοιχτά στις επιστημονοτεχνικές και κοινωνικές εξελίξεις, στα μεγάλα προβλήματα της κοινότητας, του περιβάλλοντος, της παραγωγής, της ανάπτυξης και του πολιτισμού και θεμελιακά κύτταρα ριζικού εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού κάθε τομέα της δημόσιας ζωής.

5. Η Πολιτική Παιδείας την Περίοδο 1988-1990

Οι κύριες όψεις των κρατικών πολιτικών παιδείας την περίοδο 88-90 αντικατοπτρίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης πολιτικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της χώρας.

Με άλλα λόγια ατομία, διπλή γλώσσα, αδιέξοδες θετικές πρωτοβουλίες, επιφυλάξεις, αμοιβαίες υποχωρήσεις αλλά και υπονομεύσεις κλπ.

Η περίοδος της συγκυβέρνησης Νέας Δημοκρατίας και Συνασπισμού και της Οικουμενικής στη συνέχεια, στο γενικότερο κλίμα έκπτωσης αξιών και οραμάτων, υποκρισίας και σήψης της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, των διεθνών εξελίξεων και της βαθύτατης οικονομικής κρίσης, διαμορφώνει τις προϋποθέσεις πλασματικής απάμβλυνσης των αντιθέσεων και στο χώρο της παιδείας, με στόχο όχι την επιδίωξη δημιουργικών διεξόδων (οι οποίες άλλωστε δεν ευνοούνται από τις περιστάσεις), αλλά κυρίως την επέκταση των πολυδιάστατων και πολυσήμαντων συμβιβασμών της εποχής αυτής σε όλα τα επίπεδα και στο νευραλγικό και ευαίσθητο τομέα της παιδείας, για αποφυγή ή τουλάχιστον καθυστέρηση εκρήξεων με απρόβλεπτες και ενδεχομένως σαρωτικές επιπτώσεις στο εύθραυστο και υπονομευμένο εκ γενετής καθεστωτικό σκηνικό.

Η κοινή πρόταση της Οικουμενικής για τα Πανεπιστήμια θίγει εντούτοις, με θετικό τρόπο ορισμένες δευτερεύουσες μόνο πλευρές των πανεπιστημιακών προβλημάτων και επιτυγχάνει την αποδοχή (σε αυτές και μόνο) της μεγάλης πλειοψηφίας της πανεπιστημιακής κοινότητας.

6. Η Πολιτική Παιδείας μετά τον Απρίλιο του 1990

Οι κύριες όψεις των κρατικών πολιτικών παιδείας από τον Απρίλιο του 1990 και μετά, κυριαρχούνται και υποτάσσονται στον αστερισμό της αντί πάσης θυσίας επιδίωξης μιας στρεβλά νεοφιλελεύθερης ιδιωτικοποίησης των πάντων, άρα και των πανεπιστημίων, ως μηχανιστικό ιδεολογικό και πολιτικό αντίβαρο της χρεοκοπίας των συλλογικοτήτων και των κοινωνικοποιήσεων του «απεχθούς» πλέον (σε εχθρούς και φίλους) υπαρκτού σοσιαλισμού, αλλά και των εγχώριων εκδοχών του της περιόδου κυρίως 85-88.

Τα πρώτα μέτρα της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, τα οποία εξαγγέλλονται, απηχούν σύμφωνα με αντικειμενικούς και όχι κατανάγκη αντιπολιτευτικούς κριτές, απολιθωμένες, αυταρχικές και αναχρονιστικές καταβολές και μαρτυρούν την απουσία ενός ολοκληρωμένου σχεδίου, έστω και ανατρεπτικού των επιλογών των προηγούμενων κυβερνήσεων.

Ο επαγγελλόμενος εκσυγχρονισμός οριοθετείται ασφουκτικά στην επιλογή δημιουργίας ιδιωτικών Α.Ε.Ι. ως πανάκειας βελτίωσης της ανώτατης παιδείας μας με την ανάπτυξη «άμιλλας» και «ανταγωνισμού» προς τα περίπου «κατάπτυστα» δημόσια.

[Ο εισηγητής θα ήθελε εδώ, (εν παρενθέσει) και παρά τα όσα ήδη επιχείρησε κριτικά να διατυπώσει, να υποστηρίξει ότι ουδέποτε τα πανεπιστήμιά μας (σε σχέση πάντα με τις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας και τη γενικότερη κοινωνικοοικονομική και πολιτική κατάσταση της χώρας) βρίσκονταν σε καλύτερο σημείο από άποψη εκπαίδευσης και έρευνας, και κατά τη γνώμη του, οι περιφερόμενοι στα μέσα μαζικής επικοινωνίας κινδυνολόγοι ως καταστροφολόγοι κατήγοροι της ποιότητας των πανεπιστημίων μας, είτε δεν είχαν και δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με αυτά, (και αναμασούν απλώς γοητευτικές κατά την κρίση τους και του συρμού σήμερα κατεδαφιστικές κριτικές για κάθε τι το δημόσιο και το κοινωνικό άρα και για τα δημόσια πανεπιστήμια), ή στην καλύτερη περίπτωση είναι μέλη του διδακτικού προσωπικού τους που προτιμούν να βρίσκονται συχνότερα στη δεύτερη

καθηγητική τους θέση σε ένα πανεπιστήμιο του εξωτερικού ή στην κύρια και προφανώς εξαιρετικά καλύτερα αμειβόμενη ελευθεροεπαγγελματική ή κυβερνητική τους απασχόληση και γι' αυτό μεγαλοποιούν οριακές προσωπικές τους εμπειρίες και εκτιμήσεις, τις οποίες και απολύτως αντιεπιστημονικά και ατεκμηρίωτα συλλήβδην γενικεύουν.]

Έτσι το 1990, έτος της μαθηματικά προδιαγραμμένης, στο συγκεκριμένο πολιτικοκοινωνικό κλίμα της χώρας μας ανόδου της συντηρητικής ή φιλελεύθερης (όπως η ίδια αρέσκει να αποκαλείται) παράταξης στην εξουσία, (χωρίς προφανώς να θεωρούμε τις υπόλοιπες ως κατ' ανάγκην προοδευτικές), σημειώθηκε μια άνευ προηγουμένου έκρηξη στη διαφημιστική δαπάνη των κάθε φύσης και τύπου επαγγελματικών σχολών, «κολεγίων», «εκπαιδευτικών οργανισμών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης», αγγλόφωνων «πανεπιστημίων» συνδεδεμένων ή μη με «πανεπιστήμια» του εξωτερικού ή και καθαρόαιμων παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων. Τα «εκπαιδευτήρια» αυτά, (εκτός των αναγνωρισμένων από το δημόσια τεχνικών και επαγγελματικών σχολών), δεν ήταν τίποτε άλλο παρά τα γνωστά μας εμπορικά εργαστήρια ελευθέρων σπουδών, μεταμφιεσμένα κατά το δοκούν για να απολαύσουν τα σύμφωνα με τις προγραμματικές επαγγελίες της κυβέρνησης αλλά και τις αντάρεςκες και αλαζονικές βεβαιότητες της κομματικής νεολαίας της, προσδοκώμενα βέβαια επιχειρηματικά κέρδη, με την έξω και πέρα από τους περιορισμούς του Συντάγματος θεσμοθέτηση, ίδρυση και λειτουργία στην Ελλάδα ιδιωτικών πανεπιστημίων.

Άρκεσε και μόνο η σε πολλούς τόνους και ύψη εκδήλωση της πολιτικής βούλησης για την ιδιωτικοποίηση και της ανώτατης παιδείας για να επενδυθούν σε καταιγισμό συνηθέστατα παραπλανητικών διαφημίσεων άνω από 2,5 δις δρχ., δηλαδή 141% περισσότερα χρήματα από ότι το 1989, από περίπου 100 εμπορικές εκπαιδευτικές επιχειρήσεις.

Αν ληφθεί υπόψη ότι κάθε φερόμενη ως «πανεπιστήμιο» ιδιωτική εμπορική επιχείρηση δαπάνησε σε διαφήμιση συνήθως πάνω από 50 εκατομμύρια (ως και 110 εκατ.) το 1990, με μόνη την εκδήλωση των προθέσεων της κυβέρνησης, χωρίς την ασφάλεια μιας σαφούς νομοθετικής ρύθμισης (και παρά τα τεκμηριωμένα πυρά όλων όσων θεωρούσαν και θεωρούν ότι για λόγους, όχι μόνο συνταγματικούς, αλλά και καθαρά εκπαιδευτικούς, ερευνητικούς, παιδαγωγικούς και γενικότερα πολιτισμικούς και οικονομικοκοινωνικούς μια τέτοια εξέλιξη θα ήταν πολυδιάστατα, ακόμη και επιχειρηματικά αρνητική), καθίσταται απολύτως φανερό ότι το δέλεαρ των πολλαπλάσιων κερδών από την πιθανή πελατεία της ετήσιας δεξαμενής των 150.000 αποτυχόντων στα Α.Ε.Ι. λειτούργησε και λειτουργεί ως αξιόπιστο κίνητρο για την ιδιωτική πρωτοβουλία, αλλά και δυναμική στήριξη της πολιτικής ιδιωτικοποίησης της ανώτατης παιδείας.

Πιο αναλυτικά τώρα:

Με βάση τα στοιχεία της περιόδου Σεπτεμβρίου 89 – Σεπτεμβρίου 90, (πηγή Media Services, Καθημερινή), στην κατάσταση προϊόντων με βάση τη διαφημιστική τους δαπάνη σε τηλεόραση, περιοδικά, εφημερίδες και ραδιόφωνα, τις πρώτες πέντε θέσεις, αλλά και την όγδοη, την δέκατη, ενδέκατη και δωδέκατη, την δέκατη Πέμπτη, την δέκατη όγδοη, την εικοστή έβδομη και εικοστή όγδοη, την τριακοστή, την τριακοστή τρίτη, την τριακοστή έκτη και την τριακοστή έβδομη καλύπτουν «εκπαιδευτικοί οργανισμοί» με άμεση ή έμμεση σχέση με την επαγγελλόμενη ιδιωτική ανώτατη εκπαίδευση. Τα προϊόντα της έκτης και της έβδομης θέσης (γάλατα ευρύτατης κατανάλωσης), είναι ενδεικτικό ότι καλύπτουν διαφημιστική δαπάνη της τάξης του ενός τρίτου μόνο εκείνων των προϊόντων της πρώτης θέσης (ομάδα σχολών), ενώ η διαφημιστική δαπάνη του πλέον πολυδιαφημισμένου αυτοκινήτου καλύπτει την εικοστή πρώτη θέση και των τραπεζικών και κρατικών ομολόγων (τα οποία λόγω της οικονομικής συγκυρίας πραγματοποίησαν το χρόνο αυτό υπερβολική διαφήμιση), καλύπτουν μόνο την τριακοστή πρώτη και τριακοστή όγδοη θέση αντίστοιχα, όντας της τάξης της μισής διαφημιστικής δαπάνης σε σχέση με εκείνη κάθε καλούμενου ιδιωτικού «πανεπιστημίου» του πίνακα.

Για του παροικούντες την Ιερουσαλήμ, τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν την αιώνια αξία των τριών θεμελιακών χαρακτηριστικών της στρεβλής εξέλιξης και «ανάπτυξης» της ελληνικής κοινωνίας δηλ. της μυθικής υπερτίμησης: της ατομικής ιδιοκτησίας στη γη και την οικοδομή, του πτυχίου (της οποιασδήποτε) ανώτατης σχολής, καθώς και του κατασκευαστικού μονόδρομου της αντιπαροχής. Και είναι τουλάχιστον απορίας άξιο πώς οι εκσυγχρονιστικές δυνάμεις που προφανώς υπάρχουν και στη «συντηρητική» παράταξη δεν εμπόδισαν την από κάθε πλευρά ανεργμάτιστη πολιτική της εξαγγελίας ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα, αξιοποιώντας τουλάχιστον την ευρωπαϊκή εμπειρία.

Γιατί π.χ. στις 11 Μαΐου του 1990 η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στην οποία συμμετέχουν, υιοθέτησε μεταξύ άλλων με την απόφαση/πόρισμα 945 για την

χρηματοδότηση της ανώτατης παιδείας και της έρευνας και την αντικειμενική διαπίστωση ότι: «Στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες τα ιδιωτικά πανεπιστήμια είναι μια εξαίρεση και τείνουν να απορροφηθούν από το δημόσιο τομέα καθώς όλο και περισσότερο εξαρτώνται από δημόσιους πόρους».¹

Και αν τούτο συμβαίνει σε, από κάθε άποψη, ολοκληρωμένες αστικές δημοκρατίες με μακρά παράδοση ομαλής λειτουργίας του καπιταλισμού και της οικονομίας της αγοράς, γιατί εμείς θα έπρεπε να προσχωρήσουμε στην τείνουσα να εκλείψει εξαίρεση, όταν οι πάντες γνωρίζουν αλλά και μέμφονται με ισχυρά επιχειρήματα τη «δανειοβόρα», «κερδοσκοπική», «αναχρονιστική», «οικογενειακή», «μεταπρατική» συνήθως και «αρπακτική» πολλές φορές ιδιωτική πρωτοβουλία και μάλιστα σε πεδία της παραγωγής και της εμπορίας σαφώς λιγότερα ευαίσθητα, νευραλγικά και κρίσιμα από τη στρατηγικής σημασίας κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική επένδυση της παιδείας και της έρευνας.

Η πολιτική παιδείας την περίοδο αυτή φαίνεται εντελώς ανύποπτη ότι σπέρνει ανέμους. Ας ελπίσουμε, εντούτοις, ότι δε θα θερίσουμε θύελλες.

7. Συμπεράσματα – Προτάσεις

(α) Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει με σαφήνεια η σχέση των κρατικών πολιτικών παιδείας, όχι μόνο με τους γενικότερους ιδεολογικούς, φιλοσοφικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς προσανατολισμούς των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, αλλά και με το συνολικό κλίμα και τις εγγενείς αδυναμίες και δυσπλασίες της δημόσιας ζωής, τους ευρύτερους εξωγενείς επηρεασμούς και το επίπεδο και την ποιότητα της κοινωνικής δυναμικής, όπως αυτά διαμορφώνονται και αλληλεπιδρούν στις συγκεκριμένες συνθήκες βαθιάς οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής κρίσης.

Έτσι, η καλλιέργεια εσωπανεπιστημιακών αξιών και δεοντολογιών σε πλήρη αναντιστοιχία με τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες, πρακτικές και συμπεριφορές φαίνεται να αποτελεί όλο και περισσότερο ουτοπική τουλάχιστον επιδίωξη.

(β) Οι μικροκομματικές διαμάχες και αντιπαλότητες στο πλαίσιο του φοιτητικού κινήματος, έχουν εξίσου αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη της παιδείας και της έρευνας στη χώρα μας με τη συνολική κατάσταση και ποιότητα της πολιτικής και δημόσια ζωής και καμιά «αφ' υψηλού» κριτική μέσα και έξω από τα κατεστημένα κόμματα δε μπορεί να είναι αξιόπιστη όταν απομονώνει οριακά ή αιχμιακά φαινόμενα, τα οποία εξελίσσονται στο χώρο της παιδείας μας από τις γενεσιουργές αιτίες τους στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι της χώρας, τα οποία άλλωστε και καθορίζουν το αξιακό σύστημα κάθε θεσμού.

Οι αφοριστικοί του συρμού κριτικοί των πανεπιστημιακών μας πραγμάτων, είτε ως απολογητές της ιδεολογίας της άκριτης πρόσδεσης των Α.Ε.Ι. στα κάθε φορά εξωγενή ενδιαφέροντα των συγκυριακών αναγκών των πλέον κερδοφόρων τομέων της βιομηχανίας, ή ως οπαδοί της πρόσκαιρης επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας και ετεροκαθορισμένης ανάπτυξης εκείνων των τμημάτων (και συνακόλουθα εκείνων των πεδίων έρευνας και διδασκαλίας) των Α.Ε.Ι., τα οποία θα ελκύουν κάθε φορά προνομιακά τις χρηματοδοτήσεις του ιδιωτικού τομέα, φαίνεται να παραγνωρίζουν τη βαθύτερη ουσία της φύσης, του ρόλου και της συμβολής ενός σύγχρονου πανεπιστημίου στην ολοκληρωμένη επιστημονοτεχνική, κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξης μιας χώρας.

Γιατί ένα πανεπιστήμιο π.χ. με εξαιρετικά αναπτυγμένα τα τμήμα Διοίκησης των Επιχειρήσεων, Πληροφορικής, Ηλεκτρονικών Μηχανικών και Marketing (λόγω συγκυριακών χρηματοδοτήσεων) και σε πλήρη υποβάθμιση, καχεξία και ερευνητική απονέκρωση άλλων τμημάτων, όπως των Μαθηματικών, της Φυσικής, της Φιλοσοφίας, της Κοινωνιολογίας κλπ., δεν είναι στην πράξη πανεπιστήμιο με την έννοια της αυτοπροσδιορισμένης, ισότιμης, δημιουργικής και διεπιστημονικής αλληλεπίδρασης και ολοκλήρωσης της διδακτικής και ερευνητικής διαδικασίας στην αναπαραγωγή και το κυριότερο στην παραγωγή νέας γνώσης.

(γ) Η όλο και περισσότερο επικρατούσα σήμερα σε όλο τον κόσμο (ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού) τάση, ετεροβαρούς ανάπτυξης της παιδείας και της έρευνας με την ιδιοποίηση δημόσιων και κοινωνικών πόρων μέσα και από την δορυφοροποίηση ορισμένων πανεπιστημιακών τμημάτων, ως προς τους δυναμικά αναπτυσσόμενους ομόλογους κλάδους της βιομηχανίας και της παραγωγής, όσο κι αν εκ πρώτης όψεως φαίνεται (και είναι αναμφίβολα σε κάποιο βαθμό) θετική εξέλιξη στην κατεύθυνση της προόδου της επιστήμης και της τεχνικής, αν

συνοδεύεται (όπως στην πράξη συμβαίνει) με ταυτόχρονη στασιμότητα, αδιαφορία και εγκατάλειψη τομέων της βασικής έρευνας, της διδασκαλίας, των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών του ανθρώπου, θα αποδειχθεί μακροπρόθεσμα εξόχως αρνητική ως και καταστροφική για το θεσμό του πανεπιστημίου.

(δ) Τα θέματα χρηματοδότησης γενικότερα της ανώτατης παιδείας και της έρευνας στο πλαίσιο της ανάγκης σύμμετρης, αρμονικής και ολοκληρωμένης συμβολής των πανεπιστημίων για τη βέλτιστη αντιμετώπιση των πολυδιάστατων πλανητικής κλίμακας και σημασίας προβλημάτων της ανθρώπινης κοινωνίας, του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης, πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο διεξοδικής διεπιστημονικής έρευνας και πλήρως τεκμηριωμένων πολιτικών αποφάσεων, σε πανεπιστημιακό, εθνικό αλλά και υπερεθνικό επίπεδο.

(ε) Με δεδομένη την ποιότητα του δημοσίου, κοινωνικού και πολιτικού χώρου στην Ελλάδα σήμερα και τις απαισιόδοξες γενικότερα προοπτικές στις συνθήκες βαθείας κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής κρίσης, η όποια θετική και δημιουργική υπέρβαση και αναστροφή της αρνητικής πορείας, μπορεί να θεμελιωθεί, να στηριχθεί και να επιδιωχθεί και στο χώρο των πανεπιστημίων με την αναζωογόνηση της κοινωνικής δυναμικής, τον απαγίδευτο από σκοπιμότητες διάλογο, την ουσιαστικοποίηση της αυτοδιοίκησης των Α.Ε.Ι. και την ανάληψη της πλήρους αυτοδιαχείρισής τους από ένα ωριμότερο από το σημερινό πανεπιστημιακό κίνημα.

Όσο κι αν φαίνεται περίεργο, η γνώμη του εισηγητή είναι ότι «τα κάστανα από τη φωτιά» και «το φίδι από την τρύπα», πρέπει και μπορούμε να τα βγάλουμε εμείς οι πανεπιστημιακοί, με την υπευθυνότητα, τη φαντασία, την πολλή δουλειά και την κοινωνική μας ευθύνη.

Γιατί το πανεπιστήμιο πιο πολύ από δημόσιος, είναι κοινωνικός θεσμός και οι φορείς του, δάσκαλοι και φοιτητές, νομιμοποιούνται περισσότερο από κάθε άλλον αλλά και υποχρεούνται να τον καταστήσουν αξιόπιστη πηγή ελπίδας και αισιοδοξίας για ένα λιγότερο ζοφερό κόσμο και για μια πιο αξιοβίωτη ζωή στον πλανήτη μας.

Βιβλιογραφία

1. Council of Europe, "Financing higher education and research", Education Newsletter 4/90, Strasbourg, 1990.
2. Εθνικό Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ), Δελτία 1 και 2, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1983.
3. Σ.Καράγιωργας, Μ.Παπαθωμόπουλος και Δ.Ρόκος, "Να εκλέγονται δημοκρατικά οι καθηγητές" (τίτλος του Βήματος), Βήμα της Κυριακής, 8.6.77.
4. Δ.Ρόκος, "Αλλαγή στην Παιδεία. Παιδεία για την Αλλαγή", Εκδόσεις Παρατηρητής, σελ. 272, Θεσσαλονίκη, 1982.
5. Δ.Ρόκος, "Η εμπειρία απ' την αλλαγή στα Πανεπιστήμια. Προβλήματα και Προοπτικές", Τιμητικός Τόμος "Μνήμη Σάκη Καράγιωργα", Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, σελ. 593-620, Αθήνα, 1988.
6. Δ.Ρόκος, "Η παιδεία ως θεμελιακής σημασίας πρωτογενής αναπτυξιακή διαδικασία. Ο ρόλος του σύγχρονου Διεπιστημονικού Τεχνικού Πανεπιστημίου", Πρακτικά (υπό έκδοση) Συνεδρίου "Τεχνικό Πανεπιστήμιο και Ανάπτυξη", Ε.Μ.Πολυτεχνείο, Αθήνα, 1990.
7. Δ.Ρόκος, "Η ανώτατη τεχνική παιδεία στη δεκαετία του '80. Οι νέες θεσμικές συνθήκες θεμέλιο για την ουσιαστικοποίηση της συμβολής της στην Ανάπτυξη", Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1984.
8. Δ.Ρόκος, Εισήγηση στα Πρακτικά του Δημέρου Μελέτης "Προβλήματα Επιστημονικής Έρευνας", Ελληνογαλλικός Επιστημονικός και Τεχνικός Σύνδεσμος, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σελ. 27-33, Αθήνα, 1983.
9. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, "Ο Νόμος 1268/82 για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι.", ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1983.